

ПРАВОСВІДОМІСТЬ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА

LEGAL AWARENESS AS A NECESSARY CONDITION FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIETY'S LEGAL CULTURE

Слугоцька В.М., асистент кафедри соціально-економічних дисциплін

Комунальний заклад вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського»

Стаття є дослідженням правосвідомості як необхідної умови розвитку правової культури суспільства. Зокрема, було з'ясовано, що в умовах сьогодення спостерігається підвищення інтересу з боку юридичної науки до проблем правової культури як чинника постійного розвитку державності і порядку суспільства. Визначено, що правова культура є елементом загальної культури суспільства, який заснований на законодавстві та органічно пов'язаний з ним, а також являє собою спеціальний спосіб людського існування в правовій сфері: способи правового регулювання суспільних відносин, форми взаємодії суб'єктів суспільних відносин, їх соціально-психологічне ставлення до явищ правового порядку. Отже, можемо визначити, що правова культура суспільства є складовою частиною і найважливішою передумовою існування демократичної правової держави. Стосовно правосвідомості, вона є певною формою суспільної свідомості, яка відображає ставлення суб'єктів суспільства до чинних правових норм і правових явищ, служить саморегулятором поведінки людей і надає їй цілеспрямований характер. Вона не лише відтворює статус правовідносин, але й тенденцію зміни правовідносин, відображає усвідомлення людиною необхідності залучення до правових актів та важливості забезпечення суспільного розвитку, у зв'язку з чим суспільний розвиток потребує високого рівня правосвідомості. Досліджено, що правосвідомість виступає каталізатором для розвитку правової культури оскільки вона формує свідомість громадян щодо їхніх прав та обов'язків, сприяє дотриманню закону та утвердженню правових цінностей в суспільстві. Висока правосвідомість є важливим фактором для створення стабільності, справедливості та розвитку правової системи. Без належної правосвідомості важко досягти високого рівня правової культури та забезпечити розвиток справедливого та правового суспільства. Саме тому, правова культура і правосвідомість взаємозумовлюють існування та функціонування одна одної.

Ключові слова: правосвідомість, правова культура, громадянське суспільство, демократична держава, правові цінності.

This article explores legal consciousness as a necessary condition for the development of legal culture in society. In today's context, there is a growing interest in legal science in the issues of legal culture as a constant driver of state development and social order. It is established that legal culture is an integral component of the broader societal culture, founded on legislation and intrinsically linked to it. It represents a specialized way of human existence within the legal sphere, encompassing modes of legal regulation of social relations, forms of interaction among subjects of social relations, and their socio-psychological attitudes toward legal phenomena. Consequently, it can be determined that the legal culture of society is a fundamental prerequisite for the existence of a democratic rule of law. Regarding legal consciousness, it represents a specific form of societal awareness reflecting the attitudes of individuals in society toward current legal norms and legal phenomena. It serves as a self-regulator of human behavior, giving it a purposeful character. Legal consciousness not only reproduces the status of legal relations but also reflects the tendency to change them, demonstrating an individual's awareness of the necessity of engaging with legal acts and the significance of ensuring societal development. Thus, social development requires a high level of legal consciousness. This research elucidates that legal consciousness acts as a catalyst for the development of legal culture as it shapes citizens' awareness of their rights and responsibilities, promotes legal compliance, and fosters the establishment of legal values in society. High legal consciousness is a critical factor in creating stability, justice, and the advancement of the legal system. Without adequate legal consciousness, it is challenging to achieve a high level of legal culture and ensure the development of a just and lawful society. Therefore, legal culture and legal consciousness mutually influence and sustain one another.

Key words: legal consciousness, legal culture, civil society, democratic state, legal values.

Актуальність проблеми дослідження. Процес становлення та функціонування правової системи суспільства є складною та багатогранною проблемою, яка надзвичайно важлива для забезпечення порядку, справедливості та розвитку кожної держави. Всесвітньою історією права пройшли численні трансформації та реформи, проте одна річ залишається сталим атрибутом будь-якої правової системи – це роль правосвідомості в розвитку правової культури суспільства.

Вивчення та розуміння природи правосвідомості в контексті правової культури стає невід'ємною частиною сучасної юридичної науки. Правосвідомість, як носій цінностей, норм, традицій та історичного досвіду, є ключовим фактором, що впливає на формування правових уявлень, поведінки та сприйняття правових норм у суспільстві. Вона створює фундамент для побудови ефективної правової системи та є необхідною передумовою для сталого розвитку правової культури. Правосвідомість визнається як основоположний фактор, що впливає на взаємодію громадян із законами, правопорядком та правосуддям. Вона формує обізнаність громадян щодо їхніх прав та обов'язків, а також стимулює активну участь в юридичному просторі суспільства. Якщо правосвідомість висока, це сприяє підтримці правопорядку, забезпеченню прав та свобод громадян, а також розвитку правосуддя як механізму вирішення конфліктів та забезпечення справедливості.

Дослідження ролі правосвідомості в сучасному суспільстві має велике теоретичне і практичне значення. Воно допомагає розуміти, як формуються та розвиваються правові цінності в суспільстві та як цей процес впливає на стабільність і справедливість в країні. Такий аналіз є ключовим для розвитку стратегій та політик, спрямованих на підвищення рівня правосвідомості громадян і сприяння розвитку правової культури, яка є необхідною умовою сучасного правового прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У галузі права розробці проблем правосвідомості та її формування присвячені дослідження, П. Баранова, Н. Бури, В. Головченка, М. Козюбри, П. Рабіновича, І. Фарбера та ін. Вивченням і дослідженням питань правової культури займались: М. Бура, В. Головченко, В. Бабкін, С. Бобровник, Г. Балюк, В. Копейчиков, В. Котюк, А. Крижановський, С. Назаренко, В. Оксамитний, М. Орзіх, В. Селіванов, В. Сіренко, В. Тацій, В. Тимченко та ін.

Мета дослідження полягає у комплексному та всебічному дослідженні правосвідомості як необхідної умови розвитку правової культури суспільства.

Об'єкт дослідження – правова культура суспільства.

Предмет дослідження – правосвідомість як важлива складова правової культури суспільства.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день Україна перебуває на етапі активної розбудови

і становлення громадянського суспільства та демократичної соціальної правової держави. Щоб побудувати громадянське суспільство, необхідно розвивати та удосконалювати форми та інститути демократії, підвищувати правосвідомість громадян, створювати умови вільного розвитку загальної та правової культури в державі. Необхідною умовою в правовій державі є наявність демократичної Конституції, що відповідає міжнародним нормам права сучасного цивілізованого світу [1]. Саме високий рівень правової культури суспільства дасть змогу закріпити в основному законі історично визрілі цінні і принципові положення. Поняття правосвідомості та правової культури не є рівнозначними, тому спробуємо дослідити їх відмінності.

Правосвідомість включає в себе всі основні функції життя, які є основоположними та дієвими, щодо регулювання суспільних відносин між людьми, справедливо підкреслює у цьому контексті Г. П. Клімова, одним із показників сформованості правосвідомості й рівня правової культури є усвідомлення громадянином того, що невід'ємні права не надаються людині законом; закон – це засіб, знаряддя в механізмі забезпечення й захисту прав і свобод людини, тому й самі закони мають бути правовими [2, с. 331].

Під правосвідомістю у сучасних правових теоріях – розуміють сукупність емоцій, почуттів, теорії, настанов, ідей, концепцій в яких відображається правова дійсність, формується ставлення до права та юридичної практики, правової поведінки бачення перспектив і напрямів розвитку правової системи [3, с. 147]. В формуванні правосвідомості людини правове виховання та загальний рівень культури. Правосвідомість різновид суспільної свідомості, який відображає в правових формах існуючу правову дійсність, правові явища, здійснює нормативно – регулюючу дію на соціальну діяльність людей [4, с. 30]. Правосвідомість відображає реалії дій між людьми та впливає на формування правової культури в цілому.

Правосвідомість є неодмінним супутником права. Це пояснюється тим, що закон є регулятором відносин між людьми вільної волі та совісті [5]. Вони формуються в об'єктивних умовах і взаємодіють. Досить важливим є вплив правосвідомості на організацію суспільного життя. Цим пояснюється його включення до системи правового регулювання як одного із засобів впливу на суспільні відносини. Право впливає на правосвідомість, формує уявлення членів суспільства про свої права та обов'язки, а правосвідомість впливає на право, визначає практику правозастосування, визначає регулятивну діяльність держави. Таким чином, правосвідомість є комунікативною та вольовою системою емоційно-ментальних образів, за допомогою яких прямо чи опосередковано сприймається правова реальність – чинні, минулі та бажані закони, пов'язана з правом діяльність, правові явища та уявлення людей про право. поведінка в правовому полі.

Ознаки правосвідомості [6]:

- одна з форм суспільної свідомості; вона має зв'язок з усіма формами (політичною, етичною, філософською, релігійною та іншими свідомостями), в яких вона відображається: відчуває на собі їх вплив і виявляє на них свій вплив;

- є система емоційних (психологічних) і ментальних (ідеологічних) образів комунікативно-вольової спрямованості;

- по відношенню до правових знань воно відіграє ключову роль у розвитку права та поняття права;

- прямо та опосередковано розуміє правове середовище, минуле, теперішнє та майбутнє право;

- виступає передумовою і регулятором (саморегулятором) юридично значимого поведінки людини;

- забезпечує цілеспрямований характер діяльності посадових і службових осіб у межах закону;

- є однією з форм вираження правової культури і є складовою правової системи (загальним засобом).

Кожна людина має правосвідомість, усвідомлює вона це чи ні. Ставлення людини до права може бути як позитивним (людина розуміє важливість і необхідність права), так і негативним (людина вважає право непотрібним). Це ставлення може бути на рівні раціонального, фундаментального, емоційного, почуттів і настрою. Правосвідомість, звичайно, не існує в «чистому» вигляді, вона взаємодіє з іншими формами розуміння дійсності.

Багато вчених приводять наступну класифікацію форм правосвідомості [7, с. 1].

За суб'єктами:

1. Індивідуальна – сукупність правових думок, почуттів, поглядів і переконань конкретної особи;

2. Групова – виражають ставлення соціальних груп до законів;

3. Суспільна – ставлення усього суспільства до права, виражаючи його інтереси.

У правосвідомості, як і в інших формах суспільної свідомості, різноманітні види суспільних відносин – економічні, політичні, духовні та ін. Тому правосвідомість активно взаємодіє з ними, збагачує одна одну [8].

Одним із проявів правосвідомості є правова культура, яка є особливим видом загальної культури народу. Правова культура складається з моральних і матеріальних цінностей, пов'язаних з правовою дійсністю. Формування правової культури не є окремим процесом від розвитку інших видів культури, воно визначається об'єктивно існуючими історичними, соціально-економічними, політичними умовами суспільства, ступенем забезпеченості прав і свобод людини громадянами. стан. громадянське суспільство [9].

Правова культура – це сукупність правових знань і цінностей, що відповідає рівню досягнутого суспільством статусу в правовій сфері, правильному розумінню приписів правових норм і свідомому виконанню цих вимог. Л. Макаренко дає наступне визначення правової культури: система створених діяльністю суб'єктів права духовних цінностей, що виступає як спосіб (форма) здійснення прогресивного правового розвитку людини, людства та суспільних умов їх життєдіяльності [10, с. 184].

А на думку Н. Ю. Коваленко, правова культура включає в себе всі цінності, пов'язані з функціонуванням права, системи його норм і принципів, адекватні їй призначенню, якими забезпечується як наявний правопорядок, так і функціонування різноманітних суспільно-політичних і державних інститутів. Авторка продовжує, що правова культура як складова загальної культури – це своєрідна система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу та відображають у правовій формі стан свободи особи, інші найважливіші соціальні цінності [11, с. 15]. На наш погляд, хоча правовим цінностям і варто приділити особливу увагу в контексті досліджуваної теми, однак, вони, скоріше, відносяться до сфери правосвідомості, а не правової культури, оскільки формуються у свідомості індивіда та груп людей. Будь-яка цінність не є такою, якщо не сприймається подібним чином. Як-от, погоджуємося із думкою, що правовий порядок лише тоді буде правовою цінністю, коли він є справедливим станом правового життя, в якому існує свобода суб'єкта в реалізації своїх прав [12, с. 9].

А справедливість сама по собі є категорією суб'єктивною та витікає із сприйняття особою фактичного стану речей як справедливого чи несправедливого. Тому «універсальними цінностями для будь-якої правової культури є лише ті, які становлять основу життя людини. Що стосується релятивізму правових цінностей, то він обумовлений різницею у правовій культурі, правовій ментальності, правовій ідеології, правовій традиції».

Тобто правова культура є похідною від правових цінностей, що формуються у правосвідомості під впливом множини

вхідних та вихідних чинників. Правосвідомість охоплює позитивне сприйняття права (правова активність) та негативне ставлення до нього (деформована чи спотворена правосвідомість у всіх її проявах), а правова культура завжди характеризує позитивні дії у сфері права. Додавши ж те, що правова культура характеризує практичну сферу, на відміну від суто ідеологічної, що властива правосвідомості [13].

Високий рівень правової культури суспільства є однією з важливих ознак громадянського суспільства та правової держави, яка заснована передусім на принципах верховенства права і правового закону, поваги до основних прав і свобод людини й громадянина. Тому правова культура і правосвідомість взаємозумовлюють існування та функціонування одна одної [14, с. 425]. Необхідність підвищення рівня правової культури громадян України, їх правосвідомості, а також формування засад громадянського суспільства зумовлюється становленням нашої держави як демократичної та правової. Ефективна реалізація вказаних факторів на сучасному етапі державотворення залежить від рівня їх законодавчого утвердження та реалізації у повсякденному житті.

Висновки. Отже, правосвідомість є невід'ємною складовою розвитку правової культури суспільства. Ця ідея відображає глибоке розуміння того, що для становлення справедливого та демократичного суспільства необхідно, щоб громадяни були обізнані щодо своїх прав та обов'язків, мали здатність критичного мислення, та дотримувались законів та норм. Підвищення рівня правосвідомості є завданням не лише держави, але й громадянського суспільства, освітніх установ, та засобів масової інформації. Це вимагає спільних зусиль для надання доступної та об'єктивної інформації про права та обов'язки громадян, популяризації правових цінностей, та розвитку критичного мислення. Проблема розбудови української держави пов'язана з правосвідомістю і правовою культурою всього суспільства, що забезпечуватиме дотримання ідеалів правової держави через безпосередню участь народних мас в державотворенні. Правосвідомість і правова культура забезпечують формування держави загального добробуту та прискорюють входження України в європейську спільноту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковальчук С. Про правові основи громадянського суспільства та його взаємодію з органами публічної влади. *Навчально-науковий інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка»*, 2017. С. 58.
2. Клімова Г. П. Основні шляхи формування правосвідомості і правової культури українських громадян в умовах розбудови правової держави. *Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: монографія* / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. Харків: Право, 2009. С. 307–336.
3. Теорія держави і права: підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2015. 368 с.
4. Черкас М. Є. Правосвідомість та її функції в механізмі правового регулювання: монографія / М. Є. Черкас. Харків: Право, 2014. 156 с.
5. Плавич В. П. Проблеми сучасного праворозуміння: теоретико-метод. та філос. – прав. аналіз / Володимир Петрович Плавич; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса: Астропринт, 2011. 228 с.
6. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні / Л. М. Герасіна та ін.; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2009. 351 с.
7. Бровко Н. І. Правосвідомість людської особистості: історичні пам'ятки та наукова думка. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 3. С. 3–6.
8. Свириденко, Г. В. Правомірна поведінка: сучасний контекст / Ганна Вікторівна Свириденко; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ: Юрид. думка, 2018. 209 с.
9. Цимбалюк, М. М. Онтологія правосвідомості: теорія та реальність / Михайло Михайлович Цимбалюк. Київ: Атіка, 2008. 285 с.
10. Макаренко Л. Методологічні засади пізнання сутності правової культури. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №9. С. 181–185.
11. Коваленко Н. Ю. Сутність взаємозв'язку правової культури та правового виховання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2016. Випуск 38. Том 1. С. 15–18.
12. Арабаджи Н. Б. Власна цінність правового порядку у правовій площині. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2016. Випуск 36. Том 1. С. 7–10.
13. Суходоля М. В. Правова культура та позитивні форми правосвідомості: теоретико-правові аспекти співвідношення: дис. докт. філос. наук: 081 / Суходоля М. В. Вінниця, 2021. 205 с.
14. Попадинець Г. О. Правосвідомість і правова культура як чинники становлення громадянського суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. Юридичні науки*. 2016. № 850. С. 421–426.